

A MUNKANÉLKÜLISÉG JELENSÉGVILÁGA ÉS AZ ÉLETMINŐSÉG

A munkanélküliség, mint jelenség kifejezetten a modernitáshoz köthető (annak is a legutolsó periódusaihoz), hiszen korábban a feudális nagybirtokrendszeren, illetve a paraszti termelési egységeken alapuló tradicionális gazdasági struktúrák nem ismerték ezt a fogalmat. A tömegtermelés és gyáripar fellendülésével, a szakképzett munkásság számának növekedésével párhuzamosan ugyan már a tizenkilencedik század második felétől voltak követeléseik az ipari munkavállalóknak, ezek azonban nem a munkanélküliek ellátását, hanem a dolgozók jövedelem- és életszínvonala biztonságának garantálását várták. Ennek eredményeként vezették be fokozatosan a kötelező beteg-, illetve nyugdíjbiztosítást az iparosodott államokban még az 1800-as évek végén. (Gulyás, 2008)

A munkanélküliséggel, mint kollektív társadalmi, gazdasági és nem utolsó sorban politikai problémával a 1929–1933-as nagy gazdasági világválsággal egyidőben kellett szembenéznie az egyes országoknak. A nagy válság okairól heves a vita a gazdaságtörténészek között, bizonyos viszont, hogy a túltermelési láznak, valamint a megtermelt javak és a potenciális kereslet (s ennek részeként a munkabérszint és a munkás által előállított érték) egymástól való elszakadásának köze volt hozzá. Magyarországon – mint hagyományosan agrárországnak, ahol a népesség nagyobbik része a mezőgazdaságban volt (pontosabban: egészséges földtulajdon-struktúra esetén lett volna) érdekelt – ez azonban jóval kisebb mértékben éreztette hatását, mint a jobban iparosodott nyugati államokban. (Cameron, 1998.)

A második világháború végével, 1944–1945-re a magyar munkaerő-állomány alaposan megcsappant: egyrészt a zsidóüldözésnek áldozatul esett tömegek, másrészt a háborús jóvátétel részeként a Szovjetunióba kényszermunkára hurcoltak hiánya miatt. Az 1945. évi földreform pedig nem oldotta meg a korábban az agráriumban számon tartott „hárommillió koldus” problémáját, hiszen a kiosztott életképtelen kisparaszti birtokok még az önellátásra és a családfenntartásra sem voltak elegendőek, nemhogy alapot

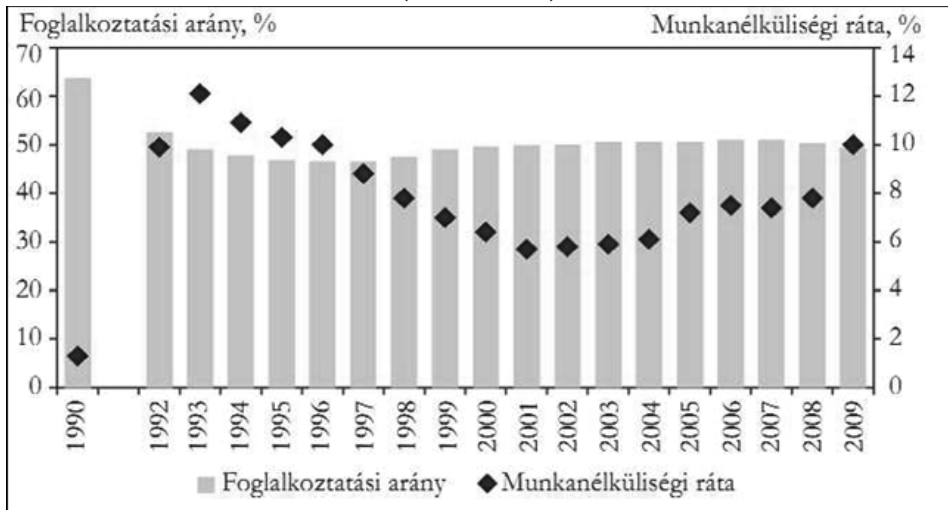
adtak volna a piacra termeléshez, illetve az értékesítéshez és a feldolgozás-hoz.

1945 után a gyárak, üzemek és pénzüzetek államosításával, a földtulajdonrendszer – többszöri – megváltoztatásával, valamint a hagyományos társadalmi rétegek (parasztság, polgárság, értelmiség) repressziójával az állam (amely 1949-től deklaráltan is szocialista és egypártrendszer volt) az erőszakos iparosítás és a munkásállam víziójának megvalósítása irányába mozdult el. A munkanélküliség azonban nem szűnt meg, s az állásnélküliek száma az 1946-os háromszázezres szintről 1948-ra négyszázezerre emelkedett (többségük szakképzettség nélküli mezőgazdasági munkás – leginkább egykori cseléd – volt).

1949–1950 folyamán a munkanélküliség csökkent. Ekkorra már a kommunista pártállam célként tűzte ki a teljes foglalkoztatottság megvalósítását (elvégre egy munkásállamban paradoxon lett volna a tömeges munkanélküliség) és állami irányítás alá vonta a gazdasági élet egészét. A kompetitív piac versenyen alapuló önműködő rendszerei és önszabályozó mechanizmusai helyett az anyag- és készletgazdálkodást, valamint az ár- és bérpolitika normáit az Országos Tervhivatal határozta meg, a munkaerővel kapcsolatos folyamatokat pedig a Munkaerőtartalékok Hivatala irányította. (Belényi, 2009.)

Az államszocializmus kora után, az 1989. évi rendszerváltozást követően a foglalkoztatás a gazdasági átalakulások – azon belül is elsősorban a hagyományosan sok embert foglalkoztató állami vállalatok térvészése – miatt jelentősen csökkent. A foglalkoztatás 1996-ban volt a mélyponton, amikor mindössze 3,6 millió ember dolgozott (ez a szám hat évvel korábban még majdnem elérte az ötmilliót). (Karner, 2013.)

1. sz. táblázat
A foglalkoztatási arány és a munkanélküliségi ráta alakulása
Magyarországon
(1990–2009)

Forrás: Karner, 2013. 33.

A 2009-ben begyűrűződő nemzetközi pénzügyi válság a közép-európai régióban is érezte a hatásait, amelyek közé beletartozott a gazdasági javak előállításának csökkenése és ezzel párhuzamosan a munkanélküliség növekedése is. Az elmúlt öt esztendőben átlagosan tíz–tizenegy százalékos munkanélküliségi ráta volt megfigyelhető Magyarországon. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2013 eleji 11,8 százalékról 2014 januárjára 8,9 százalékra módosult a munkanélküliek aránya. Ebben a csökkenésben nagy szerepe volt a 2013 novemberében megindult téli közfoglalkoztatási programnak. (Központi Statisztikai Hivatal honlapja <https://www.ksh.hu/munkanelkuliseg> [A letöltés időpontja: 2014. március 10.])

A munkaerőpiacot meghatározó keresleti és kínálati viszonyok szempontjából a munkanélküliségnek három típusát különböztethetjük meg. (Karner, 2013. alapján)

- Abszolút munkanélküliség.
 - A munkaerőpiacon jelentkező kínálat abszolút értékben kisebb, mint a kereslet, így szükségszerűen vannak a rendszerben munkanélküliek. Általában rendkívüli gazdasági helyzetekben

(mint például gazdasági szerkezetváltozás vagy válság) figyelhető meg.

- Strukturális munkanélküliség.
 - A munkaerőpiac kínálati és keresleti oldala szerkezetileg tér el egymástól, vagyis van rendelkezésre álló szabad emberi erőforrás kapacitás és van munkaerőigény is, azonban az álláskereső különböző okok miatt – ilyen például a képzettség vagy a szükséges kompetencia hiánya, illetve az életkor vagy a földrajzi elhelyezkedés miatti meg nem felelés – nem alkalmasak a kínált munkakör betöltésére.
- Frikcionális (súrlódásos) munkanélküliség.
 - Ez a típusa a munkanélküliségnek a potenciális foglalkoztatottak mobilitásának és rugalmasságának kérdésével van összefüggésben. A keresleti és kínálati oldal között nem figyelhető meg jelentős eltérés a munkaerőpiacon, a két szegmens azonban valamilyen okból nem találkozik egymással. Ilyen például az az időszak és út, amikor a pályakezdő és az ő szakképzettségével rendelkező munkavállalót kereső társaság egymásra talál.

Míg korábban a munkanélküliséget pusztán gazdasági, társadalmi és politikai kérdésként tartották számon, s ennek megfelelően elemezték és igyekeztek kezelni, addig napjainkban már – gazdasági és foglalkoztatáspolitikai vetületén túl – érzelmi hátterét és következményeit, szociálpszichológiai dimenzióját és élettani hatásait is vizsgálja az egyre komplexebb szemléletű kutatás. (Fizel, 2013.) Az alábbiakban a munkanélküli életállapot hatásainak összetett szemléletű kategorizálása olvasható. (Karner, 2013. alapján)

- Gazdasági, materiális hatások.
 - jövedelem csökkenése
 - pénzügyi kényszerhelyzet
 - gazdasági instabilitás
 - az életvitel anyagi összetevőinek leromlása
- Életmódbeli változások.
 - több idő töltése alvással, tévé nézéssel, céltalan tevékenységgel
 - fizikai mozgástér és tevékenységi kör beszűkülése
 - több idő töltése lakáson belül
 - időstruktúra dezintegrációja

- passzivitás
 - közéleti és politikai érdeklős és aktivitás csökkenése
- Érzelmi hatások.
 - depresszió, szorongás
 - reménytelenség érzése
 - kilátástalanság érzése, apátia
 - az étellel való elégedettség érzésének csökkenése
 - önértékelés csökkenése
 - unalom érzése
- Az identitás változása.
 - az önkép és az identitás változása
 - értéktelenség érzése, kisebbségi érzés
 - szociális stigma érzése
 - önkategorizáció: a munkanélküli státusz beépül az identitásba
- Devianciák.
 - alkoholfogyasztás mennyiségének növekedése
 - dohányzás erősödése
 - drogfogyasztás fiatal férfiaknál
 - bűnesetek elkövetése, bűnesetek áldozataivá válás (az előbbiekekkel összefüggésben)
- Szomatikus tünetek, immunológiai hatások.
 - a testi egészség romlása, magas vérnyomás
 - fizikai megbetegedések
 - kardiovaszkuláris betegségek kialakulása
 - krónikus betegségre való hajlam kialakulása
- Mortalitás.
 - magasabb mortalitási és öngyilkossági ráta a munkanélküliek között
- Társas hatások.
 - társas aktivitás csökkenése: marginalizáció, izoláció
 - családi kapcsolatok romlása, válások
 - családtagok romló egészségi állapota (például gyengébb egészségi állapot munkanélküli férfiak feleségeinél)

A munkanélküliségnek az egyén és a közösség életére való hatásrendszerének első teljességre törekvő és holisztikus szemléletű összefoglalását

adta M. Jahoda, P. F. Lazarsfeld és H. Zeisel marienthali esettanulmánya az 1930-as évek elejéről, amely egy Bécs melletti – a nagy gazdasági világválság előtt könnyűipari termeléséről nevezetes – falu és lakóinak mindennapjain keresztül mutatta be a munkanélküliség okozta sokkot úgy, hogy kutatási módszereiben ötvözte „az egzakt számokat és a helyzet átélését”.

Marienthal élete a gyár bezárásával gyökeresen megváltozott. Nem pusztán azért, mert a munkanélküliek szép lassan felélték tartalékaikat, s az elszegényedés következtében fokozatosan megváltoztak fogyasztási szokásaik – az étkezéstől a dohányzáson keresztül az újságolvasásig és a kulturális jellegű kiadásokig –, hanem azért is, mert az ott élők időstruktúrája szétesett és mozgások lelassult, valamint az általános enerváltság és apátia következtében megszűntek a hagyományos közösségi találkozások lehetőségei (a vallásos egyesületek, a politikai pártok, a sportegyesületek, a színházi körök stb. tevékenysége ellaposodott, de még a kocsmába se nagyon jártak) és elhanyagoltakká váltak a lakóingatlanok, a kertek, a közterületek is. (Jahoda et al., 1999.)

A munkanélküli marienthaliak az emberi méltósághoz és az emberi léthez szükséges életminőség részeként tekintettek a munkára, nem pedig pusztán jövedelemforrásként. Mint egy huszonkilenc éves nő megfogalmazta: „Ha megint visszamehetnék a gyárba, az lenne a legszebb napom. Nemcsak a pénz miatt, hanem azért is, mert itt a négy fal között, ilyen magányosan, nem is él az ember.” Egy idős – hetvennyolc éves – asszony szavai: „Én azonnal visszamennék szőni, ha lehetne, egyszerűen hiányzik a munka.” (Jahoda et al., 1999. 102.)

Kemény István 1993-ban a következőket fogalmazta meg a magyarországi munkanélküliség tendenciáit. „Aki ma Magyarországon munka nélkül van, annak 98%-nál nagyobb az esélye arra, hogy egy hónapon belül nem talál munkát. Amerikában viszont ez az arány 45%. A magyar munkanélküliségnek ez a letragikusabb vonása. Az új munkahelyet azok szerzik meg, akik egy régi munkahelyt cserélnék újra. A munkanélküliek táborába belépés van, a kilépés pedig elenyészően kicsi.” (Kemény, 2010. 190.)

Felhasznált irodalom

- Belényi Gy. (2009): Az állam szorításában. Az ipari munkásság társadalmi átalakulása Magyarországon. 1945–1965. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.
- Cameron, R. (1998): A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas Könyvkiadó, Budapest.
- Csirszka J. (1985): A személyiség munkatevékenységének pszichológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gulyás L. (2008): A HRM rövid története. In: Gulyás L. (szerk.): A humán erőforrás menedzsment alapjai. JATE Press, Szeged. 15–38.
- Gulyás L. (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás L. (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-tervig. JATE Press, Szeged.
- Fizel N. (2013): Munkaerőpiaci szolgáltatások és kompetenciák fejlesztése. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged.
- Jahoda, M. – Lazarsfeld, P. F. – Zeisel, H. (1999): Marienthal. Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól. Ford. Mesés P. Új Mandátum Könyvkiadó – Max Weber Alapítvány, Budapest.
- Karner O. J. (2013): A csoportos tanácsadás mint tanulási folyamat. Álláskeresőknél nyújtott tréning utánkövetéses hatásvizsgálata. Doktori (PhD) értekezés, ELTE PPK, Budapest.
- Kemény I. (2010): Előadások a magyar társadalomfejlődés szociológiájáról. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.
- Szilágyi K. (2007): Munka-pályatanácsadás professzió. Kollégium Kft., Budapest.